

**ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛЬНОЇ, НЕВЕРБАЛЬНОЇ ТА
ПАРАВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПРЕДСТАВНИКІВ
КИТАЙСЬКОГО ЕТНОСУ ЯК УЧАСНИКІВ МІЖКУЛЬТУРНОГО
КОНТАКТУ**

©Божко Н. М., 2017

<http://orcid.org/0000-0001-5009-9967>

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1117052>

Статтю присвячено визначенню особливостей представників китайського етносу в якості учасників міжкультурного контакту з метою засвоєння нової мови. Представлена інформація відносно певних особливостей головних типів комунікації китайців – вербальної, невербальної і паравербальної та деяких рис та характеристик їх комунікативної поведінки за умов інокультурного оточення. Окрема увага приділена головним формам і методам невербальної комунікації китайців: кінесиці – сукупності жестів, поз, рухів тіла; такесиці – рукостисканням, дотикам тощо; сенсориці – сукупності чуттєвих сприйнять; проксемиці – методам використання простору в процесі комунікації. Аналізуються сучасні підходи до вивчення даної проблеми та питань про процес надання інформації та забезпечення успішності її розуміння представниками китайської етнічної спільноти. Матеріали статті можуть бути використані викладачами, які працюють зі студентами-китайцями, та полегшити входження останніх у нову для них мову та культуру.

Ключові слова: міжкультурний контакт, комунікація, комунікативна поведінка, китайська етнічна спільнота.

Божко Н. М. Особенности вербальной, невербальной и паравербальной коммуникации представителей китайского этноса как участников межкультурного контакта

Статья посвящена определению особенностей представителей китайского этноса как участников межкультурного контакта с целью освоения нового языка. Представлена информация относительно определенных особенностей основных видов коммуникации китайцев – вербальной, невербальной и паравербальной и некоторых черт и характеристик их коммуникативного поведения в условиях инокультурного окружения. Отдельное внимание уделено основным формам и методам невербальной коммуникации китайцев: кинесике – совокупности жестов, поз, движений тела; такесике – рукопожатиям, прикосновениям и т.п.; сенсорике – совокупности чувственных восприятий; проксемике – методам использования пространства в процессе коммуникации. Анализируются современные подходы к изучению данной проблемы и вопросов подачи информации и обеспечения

успешности ее восприятия представителями китайского этнического сообщества. Материалы статьи могут быть использованы преподавателями, работающими со студентами-китайцами, и облегчить вхождение последних в новый язык и культуру.

Ключевые слова: межкультурный контакт, коммуникация, коммуникативное поведение, китайское этническое сообщество.

Bozhko N. M. Features of verbal, nonverbal and paraverbal communication of representatives of the Chinese ethnos as participants of intercultural contact

The article «Features of verbal, nonverbal and paraverbal communication of representatives of the Chinese ethnos as participants of intercultural contact» is devoted to the analysis of the features of representatives of the Chinese ethnos as participants of intercultural contact with the goal of mastering a new language. The author relies on the point of view that the study of each foreign language is an entry into a new culture, a new level and a scheme for mastering and comprehending the surrounding world, that is, immersion in various conceptospheres. That is why familiarity with the conceptospheres of different cultures is very important for ensuring the success of intercultural contacts.

Codes of culture occupy a central position in the national cultural space and are the elements that create this structure. In different languages, messages can be coded differently, because in addition to the words-signs there are also signs-deeds, signs-drawings, etc., each of which has its own specialty in comparison with a similar code in another national culture. The information about the specific features of the main types of Chinese communication - verbal, nonverbal and paraverbal and some features and characteristics of their communicative behavior in conditions of foreign cultures was presented.

Special attention was paid to the basic forms and methods of non-verbal communication of Chinese people: kinesics - a set of gestures, postures, body movements; takisiks - handshakes, touches, etc.; sensorics - a set of sensory perceptions, which are based on information from the senses and emotions; proksemiks - methods of using space in the process of communication. The article presents information on certain differences in verbal contacts between representatives of Eastern and Western cultures. It is proved that the communicative behavior of the Chinese is highly contextual, i.e. connected with the situation of communication, non-verbal symbols, etc., whereas the communicative behavior of the Slavic peoples is less contextual. Modern approaches to the study of this problem and the issues of information delivery and ensuring the success of its perception by the representatives of the Chinese ethnic community were analyzed.

The materials of the article can be used by teachers working with Chinese students, and to facilitate the entry of the latter into a new language and culture.

Key words: intercultural contact, communication, communicative behavior, Chinese ethnic community.

Постановка проблеми. Проблема діалогу культур та міжкультурної комунікації займає одне з провідних місць серед геополітичних реалій сучасного світу. Особливе місце у сучасних міжкультурних контактах займає студентство. Певну частину з них складають мігранти з Китаю – країни, де вже дуже давно існує своя власна, добре розвинута система освіти, яка має глибоке історичне коріння. Але сучасна реальність змушує тисячі китайців їхати в різні країни у пошуках шляхів до отримання майбутнього фаху та вищої кваліфікації. Для цього вони повинні мати відповідну мовну підготовку. В Україні – це буде засвоєння української або російської мови.

У зв'язку з цим особливої уваги заслуговує оцінка особливостей представників китайського студентського контингенту, який сьогодні приїздить на навчання в Україну. Головним чином це молоді люди, що обрали для навчання здебільшого гуманітарні спеціальності. Найбільш складним для них стає формування нового «мовного бачення», яке пов'язано з радикальною корекцією власних поведінкових стереотипів та забезпечує подальше досягнення відповідного рівня комунікативної компетенції у різних сферах (від побутової до професійної).

Своєрідним провідником на цьому складному шляху засвоєння нової мови та культури є викладач-мовознавець, який сам повинен мати певні знання відносно національних особливостей, комунікативних характеристик та здібностей до засвоєння нового знання своїх підопічних.

Аналіз останніх джерел і публікацій, що вивчають виділену проблему і на які спирається автор. Визначена проблема повинна досліджуватися з урахуванням сучасних досягнень лінгвістики, етнокulturології, етнопедagogіки та етнопсихології. Вагомий внесок у дослідження цього напрямку внесли роботи Н. А. Абрамової, Є. В. Афонасенко, Т. М. Балихиної, В. Г. Костомарова, В. Г. Верещагіна, В. В. Красних, Є. М. Резнікова, М. О. Спешнева, Ю. С. Степанова, Т. Г. Стефаненко, К. М. Тертицького, Тан Ханя, С. Г. Тер-Мінасової, Н. І. Формановської, Чжао Юйцзяна, Чу Шуся, Чена Ханне та інших.

Питання особливостей навчання представників різних етносів (як у нашому випадку – китайського етносу) неодноразово обговорювалося на різного роду наукових заходах (конгресах, міжнародних наукових конференціях, семінарах) у межах України та країн ближнього та дальнього зарубіжжя.

Вагомий внесок в це внесли представники харківської школи методики викладання мов.

Матеріали, що висвітлюють це питання, можуть надати значну допомогу викладачам, які сьогодні працюють зі студентами-китайцями, та полегшити входження останніх у нову для них мову та культуру.

Мета даної статті – визначити певні особливості головних типів комунікації китайців – *вербальної, невербальної та паравербальної* та описати деякі риси та особливості їх комунікативної поведінки.

У першу чергу мова буде йти про молодих представників китайського етносу, що отримують освіту за кордоном та на певний час відірвані від звичних умов комунікації та оточення. У центрі уваги буде мовна та загально-національна культурна поведінка китайців за умов різного типу комунікації. Представлена у дослідженні інформація допоможе викладачеві або діловому партнеру, які працюють з китайцями, запобігти комунікативних помилок та забезпечити більшу результативність спілкування для обох сторін.

Основний зміст. Учені давно займаються дослідженням механізму передачі інформації, що забезпечує її надійність та успішність розуміння. У цьому контексті важливим є також питання обміну інформацією учасників процесу комунікації як представників різних культур.

Загальновідомим сьогодні є факт, що вивчення кожної іноземної мови – це входження в нову культуру, в новий рівень і схему засвоєння та осмислення навколишнього світу, тобто, занурювання у різні концептосфери. Саме тому знайомство з концептосферами різних культур є дуже важливим для забезпечення успішності міжкультурних контактів.

Як підкреслює Д. С. Лихачов, концепт «не безпосередньо з'являється зі значення слова, а є результатом зіткнення словникового значення слова з особистісним та народним досвідом» [4, с. 280 (переклад автора)].

В. Красних характеризує код культури, як своєрідну «сітку», яку культура «накидає» на навколишній світ, членує його, проводить його категоризацію, структурує та оцінює його. Коди культури співвідносяться зі стародавніми архетиповими уявленнями людини і саме ці уявлення «кодують» [3, с. 232]. Крім того, вони займають центральне положення у національному культурному просторі та є елементами, які створюють саму його структуру.

У різних мовах повідомлення можуть бути закодовані по-різному, тому що крім слів-знаків існують ще знаки-вчинки, знаки-малюнки і тощо, кожен з яких має свою специфіку у порівнянні з аналогічним кодом у іншій національній культурі.

Дослідження процесу комунікації доводить, що головна – вербальна комунікація супроводжується різного роду несловесними діями, які допомагають зрозуміти та осмислити текст, що озвучується. Тому вірна оцінка інформації, яка поступає від представників інших культур, залежить не лише від знання мови.

Саме вербальна комунікація створює основу культури кожного народу. Тому у міжкультурній комунікації мова виступає, у першу чергу, як засіб, що призначений для взаєморозуміння учасників комунікації. Але у кожній мові існує своє власне бачення та сприйняття світу, тому підчас процесу комунікації носіїв різних мов створюються ситуації мовної невідповідності та непорозуміння.

До головних форм та методів невербальної комунікації відносять: *кінесіку* – сукупність жестів, поз, рухів тіла; *такесіку* – рукостискання, поцілунки, прогладжування, поплескування та інші дотики до тіла іншого учасника комунікації; *сенсорику* – сукупність чуттєвих сприйнять, що ґрунтуються на інформації від органів почуттів та емоцій; *проксеміку* – методи використання простору в процесі комунікації; *хронеміку* – методи використання часу в процесі комунікації.

Паравербальна комунікація – це сукупність звукових сигналів, які супроводжують усне мовлення та додають до нього певне значення (наприклад інтонація). Вона заснована на тональних та тембрових особливостях мови та їхньому використанні у культурі.

У кожній культурі існує своє власне бачення та сприйняття світу, своя система різного рівня знаків та символів, тому за умов контакту носіїв різних мов та культур створюються ситуації взаємного непорозуміння, яке є наслідком семантичної та іншої невідповідності.

Т. М. Балихіна і Чжао Юйцзян у власній монографії вказують на те, що західна традиція враховує виключну важливість та відкритість вербального спілкування. Той, хто говорить, і той, хто слухає, розглядаються як два самостійних та рівноправних суб'єкти, взаємовідносини яких можуть бути

зрозумілими з усних висловлювань незалежно від соціокультурних особливостей. У східних культурах, до яких відноситься і китайська, соціокультурний контекст має вирішальне значення. Тому значна увага приділяється манері та церемонії вимови. А це призводить до того, що іноді чемна «згода» насправді містить негативне вирішення питання [2, с. 41–42].

Домінанти китайської мовної поведінки склалися під впливом багатьох факторів, пов'язаних зі стародавню історією країни, культурою та філософією китайців. В першу чергу, це – традиції конфуціанства (гуманність, доброзичливе відношення до ближнього, церемонії, етикет і т.п.), шанування предків та «етика особи». Китаєць повинен не лише сам «не втратити лице», а і «зберегти лице» іншої людини. І це є однаково важливим. Але слід пам'ятати, що конфуціанська гуманність наголошує, що платити добром треба лише за добро, а за образу треба відплатити згідно зі справедливістю. Особливого значення дотримання певних правил потребує ділова сфера, де існує принципова неважливість особистісного початку. Це, наприклад, потребує написання спочатку прізвища, а лише потім імені, що підкреслює приналежність до певного родинного клану.

Відомо, у Китаї не прийняті рукостискання. Правилom у спілкуванні є поклони, особливо їхня кількість. Хоча сьогодні під впливом процесів глобалізації цих правил все частіше вже не дотримуються.

Підкреслимо, китайський дослідник Чу Шуся підкреслює, що важливою проблемою у спілкуванні з його земляками є розповсюджене у китайців уявлення про те, що брехня, скритність, віроломство, лицемірство не є чимось негативним, особливо при веденні справ з іноземцями [9, с. 32].

Важливо враховувати, що комунікативна поведінка китайців є високо контекстною, тобто пов'язаною з ситуацією спілкування, невербальною символікою (пози, жести, положення і тощо). До того ж, відповідно до китайських традицій, говорити повинен старший (за віком, соціальним статусом, етикетною роллю і тощо), а молодший повинен лише з повагою слухати та демонструвати свою зацікавленість. А комунікативна поведінка представників слов'янських народів сприймається як менш контекстна.

Перше, що упадає в очі при спілкуванні з китайськими студентами – це ввічливість, повага та шанобливе ставлення до викладача. Зазвичай вони використовують етикетні формули привітання, прощання, подяки. З метою

виключити можливу образу співрозмовника вони уникають категоричності та докладно пояснюють причини своїх вчинків. Правилком для китайця є стримання емоцій. Навіть коли це їм неприємно, вони цього не демонструють.

Викладач може бути здивованим, побачивши посмішку на обличчі студента у відповідь на зроблене йому зауваження. Тому треба пам'ятати, що, згідно з китайською традицією, посмішка – це ознака поважного відношення до співрозмовника, яка не залежить від почуттів.

Особливо ввічливим треба бути по відношенню до старшої за віком та соціальним станом людини. Це треба враховувати та запобігати створення таких ситуацій та суперечок на рівних, як, наприклад, у наукових дискусіях або у обговореннях певних питань на конференціях та семінарах. Для китайців (як і багатьох студентів зі східних країн) загально прийнятим є звертання до співрозмовника «вчитель», «викладач» або «директор». Звертання ж за ім'ям та по батькові, прийняті у нашій культурі, викликають певні ускладнення, тому що створюють не лише лексичні, але і фонетичні та інтонаційні проблеми. Китайці пам'ятають, що, знаходячись на вулиці, треба поводитись дуже стримано та неемоційно. Певні відмінності мають місце і у гендерній сфері. Наприклад, китайський чоловік не буде допомагати незнайомій жінці або дівчині, тому що така допомога може бути оцінена як чіпляння, тоді як для європейця – це прояв ввічливості та вихованості, що потребує певних ритуальних дій: подання пальта, присування стільця, компліментів і тощо. Китайці ж не звертають на це особливої уваги. Хоча сучасні молоді люди змінюють стереотипи своєї поведінки по відношенню до жінок.

Більшість дослідників міжкультурної комунікації вказують на те, що вона у принципі не може бути безконфліктною, тому що цей процес характеризується комплексом різних, іноді контрастних, когнітивних установок, уявлень, образів, стереотипів, що існують у колективному несвідомому носіїв різних мов та культур. Так викладач може бути шокований демонстрацією китайськими студентами окремих частин тіла, чханням, повідомленням про бажання відвідати туалет і т.п. Але розмова про людські почуття може викликати у них зніяковілість.

Китайці віддають перевагу конкретиці, їм не подобається невизначеність. Для них важливіше розуміти, ніж відчувати, а прийняття рішення у складній ситуації вони з задоволенням передадуть тим, хто вище за соціальним статусом.

Окремої уваги заслуговує знайомство з мовою міміки та жестів. Так, китайцю нічого не скаже прокручування пальцем біля скроні, багатозначне поплескування по лобі або глибокодумне почухування потилиці. Але багато чого у жестах та поведінці самих китайців нам також не є зрозумілим. Наприклад, проведення долонею по шиї у китайському спілкуванні означає *«хтось помер»* або *«комусь відрубали голову»*, а зовсім не *«я дуже наївся»* або *«мені все набридло»*, як у росіян або українців. Постукати по скроні вказівним пальцем означає у китайців покликати співрозмовника дуже добре подумати.

Жестом здивування є оплеск тильною частиною кисті правої руки по розкритій долоні лівої з подальшим розведенням рук. Має відмінності і жест прощання: замість звичного для європейця маятникоподібного руху кістю руки зі сторони у сторону (цей жест означає у Китаї «ні») відбуваються коротенькі поштовхи долонею уперед. Як і у східних європейців, жест схвалення у китайців – піднятий вгору великий палець. Але якщо китаєць говорить про щось негідне або неприємне, то прикладе подушечку великого пальця до верхньої фаланги мізинця тієї ж руки. Складені разом великі пальці обох рук натякають на певні любовні відносини. Погладжування вказівним пальцем по щоці видає бажання присоромити співрозмовника, у якого, мабуть, *«на обличчі дуже товста шкіра»*.

При прощанні люди старшого покоління уклоняються один одному, а молодшого – обмінюються рукостисканням, хоча у середньовічному Китаї це вважалося чимось не зовсім пристойним. При цьому є нормальним протягнути для рукостискання ліву руку, якщо права зайнята чимось.

Поцілунки та обійми не прийняти навидь з членами родини, тому студенти-китайці часто дуже насторожено ставляться до бурхливих проявів почуттів представників інших національностей. Заслуговує на увагу і оцінка проксемічних особливостей китайців – відстані між тими, хто спілкується, та їхнє просторове розміщення. На початку контакту відстань між китайцями досягає приблизно 1,5 м. Як відмічає Є. М. Резніков: «Така дистанція залежить від статусу комунікантів та ситуації спілкування. Серед однакових за положенням партнерів оптимальна дистанція визначається розміром чайного столику. З поглибленням міжособистісних відносин вона зменшується до відстані рукостискання, після чого відновлюється, що пояснюється необхідністю зчитувати з особи того, хто говорить, емоційний підтекст» [5, с. 27 (переклад автора)].

А ось у східних слов'ян звична дистанція спілкування дещо менша, тому не треба дивуватися, коли китаєць підчас розмови спробує відсунутись, щоб тримати звичну дистанцію, чим може образити співрозмовника. При цьому слід пам'ятати, що дозволена сидяча чоловіча поза – прямій корпус та злегка розведені у колінах ноги, а жіноча – ноги, зімкнуті у колінах. Сидіти, поклавши ногу на ногу, можливо, хоча і вважається дещо вільною позою.

Міміка китайців взагалі не дуже виразна. Лише очі та брови надають співрозмовнику додаткову інформацію про настрій та переживання китайців. Обличчя китайця, відповідно до стародавніх традицій, повинно залишатися відстороненим та виражати елейність. Підчас розмови китайці намагаються зберігати непорушним положення обличчя та тіла, тому сидять прямо, майже не рухаючись. Китайці уникають дивитися прямо на співрозмовника, тому що, відповідно до їх уявлень, так роблять лише вороги або люди, які ненавидять один одного.

Висновки. Підводячи певні підсумки, треба підкреслити необхідність обов'язкового ознайомлення викладачів та учасників ділових контактів з китайцями з особливостями їх комунікативної поведінки. До того ж китайські студенти, на думку більшості працівників вищої школи, є достатньо складним для навчання контингентом, тому що їх ментальні, історико-культурні, психологічні та мовні особливості створюють за умов навчальної аудиторії та поза нею певні проблеми. Саме тому такою важливою є інформація про особливості їх історичного розвитку, ментальність, когнітивні можливості і тощо.

Китайці є носіями культури колективістського типу, тому у складних ситуаціях нового мовного та культурного оточення демонструють низький рівень адаптивності. За умов міжкультурного та міжмовного контакту, який до того ж може сприйматися як своєрідний конфлікт, вони можуть більш за все хвилюватися про збереження гідності. Саме тому, працюючи з ними, викладач повинен проявляти стриманість та терпіння а також демонструвати по відношенню до своїх учнів доброзичливість та відмовитися від емоційного тиску на них. Володіння ж інформацією про особливості психічного складу китайців є основою для передбачення їх можливої інтелектуальної або психологічної реакції за умов міжкультурного контакту.

Література

1. Афонасенко Е. В. Особенности этнического самосознания современных китайцев. *Развитие личности*. М.: МГПУ, 2004. № 1. С. 131–143.
2. Балыхина Т. М., Чжао Юйцзян. От методики к этнометодике. Обучение китайцев русскому языку: проблемы и пути их преодоления: монография. М.: РУДН, 2010. 344 с.
3. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія. М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. 284 с.
4. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка. *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста*. М.: Academia, 1997. С. 280–287.
5. Резников Е. Н. Психология этнического общения. М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2007. 160 с.
6. Русское и китайское коммуникативное поведение. Вып.1 Воронеж: изд-во «Истоки», 2002. 76 с.
7. Спешнев Н. А. Китайцы: особенности национальной психологии. СПб: Каро, 2011. 336 с.
8. Тан Хань. Лингвокультурная специфика русско-китайского делового общения: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук / Тань Хань. – М, 2001. – 22 с.
9. Чу Шуся. Речевые средства выражения коммуникативного дискомфорта в межкультурном деловом общении: диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук / Чу Шуся. – Санкт-Петербург, 2014. – 170 с.
10. Ханне Чен. Эти поразительные китайцы. М.: Астрель, 2006. 256 с.